

בבוכרה היפה

אוזבקיסטן היא המקום לראות את יופיה ואת חוכמתה של האדריכלות האיסלמית (במיוחד לישראלים שאינם יכולים להגיע לאיראן, למשל). אילו שיטות זיגוג נהוגות במרחב, מדוע נבנו מדרסות מול מסגדים וכיצד שומרים על מים חיים באמצע המדבר // יותם יעקבסון

חלקו הפנימי וגם חלקו החיצוני של הקבר מעוטרים בקדמות (לבנים שמוזחות החוצה) ובנסגות (לבנים שמוזחות פנימה), היוצרות בעזרת הצל הנופל עליהן דוגמאות מסחררות. דוגמאות אלו, ערבסקות אינסופיות, נועדו לסמל את נצחיותו של אלה.

זיגוג: צבעו של הרקיע

בסמוך לשער הכניסה אל מסגד קליאן (Kalyan) בכוכרה מתנשא מינארט (צריח של מסגד) בעל אותו שם, שנבנה במאה ה-12. גובהו של המינארט 45.6 מטר. אחד משמותיו העממיים הוא "מגדל המוות", מכיוון שעל פי המסורת ממרומי הושלכו פושעים אל מותם. כמו קבר הסמאנים גם המגדל שרד את כיבושי צ'ינגיס ח'אן. על פי האגדה, כשנשא צ'ינגיס ח'אן את עיניו למרומי המגדל, נשמט כובעו ונפל. הוא רכן להרימו ואז הפטיר לעבר המינארט: "אתה שגרמת לי להתכופף - לפני תישאר לעמוד". ייחודו של המינארט בכך שבין תשליבי הלבנים המעטרים את פניו נמצאות גם שתי רצועות לבנים המזוגגות בטורקוז. מסופר שכשמגדל זה הוקם סלדו תושבי העיר מהאפריז (רצועה עיטרית) הצבעוני ממש כשם שהפריזאים סלדו ממגדל אייפל. לימים, הפך הסגנון החדש לכה אהוד עד שצופו בו קירות שלמים ובקושי היה אפשר להבחין בהם בלבנה לא צבועה. המקור לשיטת הזיגוג בסין, אלא שבמרכז אסיה היא עברה התאמות מקומיות ונוספו לה פיתוחים שהגיעו לשיאם בימי האמיר תימור. למן ראשית השימוש בזיגוג, בולט במיוחד הצבע הכחול על גווני השונים. צבע זה, שמקורו באמונתם של העמים התורכיים בטינגרי, אל השמים, הפך במרוצת הזמן לסמלו של אללה האינסופי. יש הטוענים כי הצבע הכחול נועד גם "לצנן את העין" בימי הקיץ הלוהטים. ראשית השימוש באריחים מזוגגים הוא באפריזים אחידי גוון, שהורכבו מלבנים שרופות מלבניות שצד אחד שלהן נצבע וזוגג. בהמשך החלו לייצר תשליבים של לבנים מזוגגות, הצבועות כל אחת בצבע אחר: חלק מהלבנים הונחו כך שצדן הצר פונה החוצה, וחלק - עם חלקן הרחב כלפי חוץ. במהלך המאה ה-14 החלו ליצור תשליבי לבנים מעודנים יותר. אומני הקרמיקה תכננו דוגמאות מורכבות, גיאומטריות ופרחוניות. את הדוגמאות הללו הם תרגמו לחלקי קרמיקה צבעוניים, ואת אלו הם יצרו על ידי שבירה קפדנית של אריחי קרמיקה מזוגגים לשברים קטנים ששוליהם שויפו

"וַיֵּשֶׁע יְהוָה אֱלֹהִים, גֵּן-בְּעֶדֶן-מִקְדָּם; וַיִּשֶׂם שָׁם, אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר יָצַר. וַיִּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים, מִן-הָאֲדָמָה, כָּל-עֵץ נֹחַד לְמֵרָא, וְטוֹב לְמֵאֲכֹל-וַעֲץ הַחַיִּים, בְּתוֹךְ הַגֵּן, וַעֲץ, הַדַּעַת טוֹב וְרָע. וַנִּהְרַ יֵצֵא מִעֶדֶן, לְהַשְׁקוֹת אֶת-הַגֵּן; וּמִשָּׁם, יִפְרֹד, וְהָיָה, לְאֲרְבָּעָה רְאשִׁים. שֵׁם הָאֶחָד, פִּישוֹן-הוּא הַסָּבִב, אֶת כָּל-אֶרֶץ הַחַוִּילָה, אֲשֶׁר-שָׁם, הַזֶּהָב. וַזֶּהָב הָאֶרֶץ הַהוּא, טוֹב; שֵׁם הַבְּדֵלֶת, וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם. וְשֵׁם-הַנְּהָר הַשֵּׁנִי, גִּיחוֹן-הוּא הַסּוּבָב, אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ. וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדָקֵל, הוּא הַהֵלֶךְ קְדְמַת אַשּׁוּר; וְהַנְּהָר הָרְבִיעִי, הוּא פָרָת (בראשית ב, ח-יד).

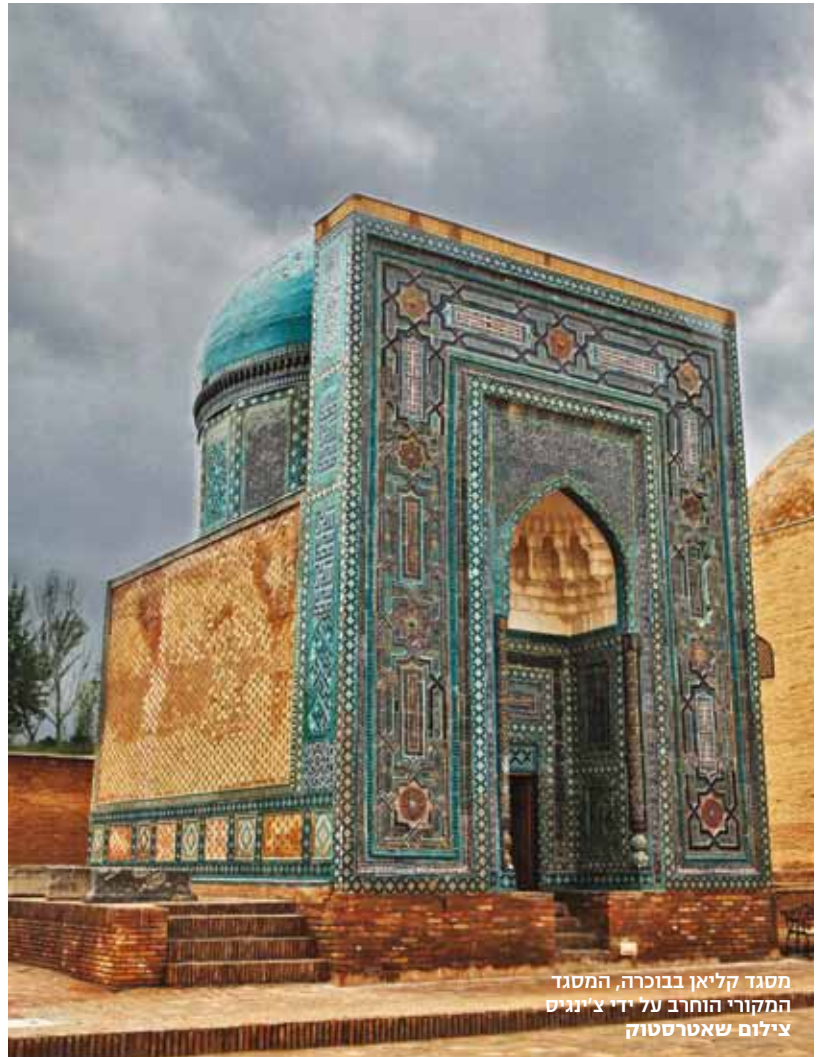
תיאור גן העדן התנ"כי מהווה במידה רבה את הסכמה למבנים מרכזי-אסייתיים רבים. עדן הוא ליבה פועמת וחיה. האנרגיה שאצורה בו מתפשטת ממנו בארבעה כיוונים, הם ארבע רוחות השמים, ומציפה את המרחב שסביבו בברכה ובשפע.

השפעה פרסית: מקדש אש

בעוד בספר בראשית עדן הוא מעיין מפכה שממנו זורמים ארבעה נהרות, בפרס הזורואסטרית תפסה האש את מקום המים. בלב מקדשי האש הפרסיים, שדימו עולם מטוהר ומושלם, עמד מוקד בוער. סביב המוקד הוקם מבנה ריבועי שבכתליו היו שערים שראשם קשת בנויה (מקמרים) הפתוחים לארבע רוחות השמים, כמו מאפשרים לאש לפרוץ לכל עבר ולעורגים לאש לבוא ולהיקבץ אליה מכל כיוון. בגג המבנה נבנתה כיפה, שסימלה את כיפת השמים. איסמעיל סמאני (892-907), שליט חזק שהקים ממלכה פרסית גדולה בתווך שבין הערבות לאיראן, הפך את בוכרה לבירתו והקים בה את קברו, שהיה לקברם של בני שושלתו. צורתו של הקבר כמקדש אש פרסי. המבנה, ששרד באורח פלא, נחשב לאחד מהמאוזוליאומים המוסלמיים הקדומים והחשובים בעולם. לימים הוא הפך לאבטיפוס למבני קבר מוסלמיים רבים שהוקמו במרכז אסיה ובמקומות שאליהם נדרו שליטים שמוצאם בעמים תורכיים, למשל הטאג' מהאל בהודו שנבנה על ידי הקיסר שאה ג'האן, צאצא של האמיר תימור. קבר איסמעיל סמאני (ששרד את החורבן הכמעט מוחלט שערך בעיר צ'ינגיס ח'אן רק משום שכוסה בדיונות חול) בנוי כולו מלבנים, כמיטב המסורת המסופוטמית. לאורך נהרות מסופוטמיה, כמו לאורך נהרות מרכז אסיה, אבנים הן מחצב נדיר, ולכן חומר הבנייה העיקרי של הקבר הוא לבני טין שרופות. גם

השונות שהתנקזו אל מרכז אסיה, אפשר למצוא במרחב מסגדים מסוגים שונים. כל המסגדים בעולם מדמים את ביתו של מוחמד וככאלו, גם אם צורתם שונה במידה ניכרת, הם כוללים אותם מרכיבים בסיסיים. על פי המסורת היה ביתו של מוחמד בית קטן, בנוי גזעי תמר וטיץ. הוא היה מוקף חומה גבוהה ובה פתח, שדרכו אפשר היה להיכנס אל חצר ששוליה מקורים. מול הפתח נמצא אגף המגורים שאליו הוביל פתח נוסף. מימין לפתח זה נמצא הדרגש שעליו ניצב מוחמד כשנשא את דרשותיו. בהתאמה, כל המסגדים הגדולים מתאפיינים בחצר לא מקורה, ששוליה בנויים כאכסדראות בעוד באגף אחד יש לצד הקירוי גם כתלים. אגף זה הוא המבנה העיקרי של המסגד, ובו נמצא המיח'ראב, גומחת התפילה המציינת את כיוון הכעבה - הכיוון שאליו מוסלמים צריכים להתפלל. במרכז אסיה המסגדים פונים מערבה או דרום-מערבה. בכל המסגדים שבהם נערכת תפילת יום שישי נמצא מימין למיח'רב המינבר, בימת האימאם המוגבהת. אחד המסגדים הקדומים באזור, בן המאה העשירית, הוא מסגד ג'ומעה (Djuma), מסגד ההתכנסות ביום שישי שנמצא בחיווה (Khiva). בניגוד לכל מבני העיר שהוחרבה, מבנה זה שרד את כיבושו של צ'ינגיס ח'אן מכיוון ששימש כאורווה לסוסיו. מאז המאה העשירית הוא שוקם אינספור פעמים. חצרו הפתוחה הייתה ואיננה עוד, אך חלקו המקורה השתמר פחות או יותר בצורתו המקורית. מכיוון שנבנה באזור שבו הקיצים לוחטים והחורפים מקפאים, הוא תוכנן כך שחלקו המקורה יוכל להכיל ציבור גדול. המבנה המקורה בנוי כולו מעמודים עשויים גזעי בוקיצה. בין העמודים נתמכות קורות שעליהן מונחות בוויית שונות קורות נוספות, ואלה יוצרות קשתות המכונות "קשתות אופקיות" או "קשתות קורבל" (Corbel Arch). בחלל יש 213 עמודים, חלק קדומים ואחרים חדשים לחלוטין. אף אחד מהם אינו דומה לרעהו. מעניין לראות את תושבות האבן של העמודים ואת רפידות הלבד המונחות מתחתם, שנועדו למנוע מעבר חרקים שמכרסמים בעץ. בקיר התפילה, המכונה "קיבלה", נפערו כמה מיח'ראבים ושוקעו כדי חרס שנועדו לשפר את האקוסטיקה. במסגד קליאן שבבוכרה אפשר להתרשם מסגנון אדריכלי שונה. המסגד המקורי הוחרב על ידי צ'ינגיס ח'אן, אך בראשית המאה ה-16 הוקם תחתיו מסגד אחר. מסגד זה, בנוי על פי עקרונות המסגד הפרסי ומעוטר על פי מיטב המסורת המקומית בלבנים ובאריחים מזוגגים. שער הכניסה הראשי, הנמצא בצד מזרח, מוליך את הנכנסים למתחם מערבה, בהתאם למיקומה של מכה, המכתיב את כיוון התפילה. הוא מודגש על ידי המסגד המקורה והמח'ראב, גומחת התפילה המהודרת. הקו שנמתח מאמצע השער הראשי ועד למח'ראב הוא ציר האמצע של המתחם כולו וחוצה חצר מלבנית גדולה המוקפת אכסדרה. שתי כניסות משניות פוערות

מסגד קליאן בבוכרה, המסגד המקורי הוחרב על ידי צ'ינגיס צילום שאטרסטוק

עד לקבלת הצורה הרצויה. את השברים הללו שיבצו בתוך טיח שהוצמד לקיר וכך התקבל פסיפס צבעוני מרשים. בשל שינויי הטמפרטורה המשפיעים במרוצת הזמן על ההתכווצות ועל ההתפשטות של החומר, פיסות הקרמיקה נפרדות מהטיט ונושרות. במובנים מסוימים רק בשלב זה, כשעל הקיר נותרות רצועות טיח דקיקות המעידות על מה שכבר איננו, אפשר להתרשם ממורכבות המלאכה הזאת. בימיו של האמיר תימור השתכללה טכניקת הזיגוג; שיטה המכונה "החוט הנעלם" או "מג'וליקה" (Majolica), שם שמקורו באיטלקית), שבה סוגי צבע שונים מופרדים בעזרת פתילי שעווה וטמפרטורת השרפה מבוקרת בהקפדה, אפשרה יצירת ציורים ודוגמאות מורכבים בגוונים שונים על אותו אריח. מאז אפשר לראות באדריכלות האזור את כל שלוש השיטות משולבות יחדיו.

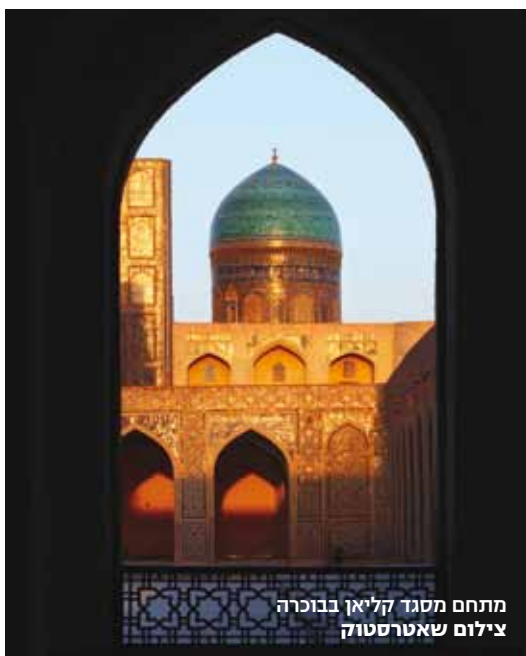
מסגדים: ביתו של מוחמד

עם התאסלמותו של האזור במאה השביעית לספירה, החלו להיבנות בו מסגדים. בשל ההשפעות התרבותיות

**כל שלושת
שערי הכניסה
למתחם
מודגשים לא
רק מבחוץ
אלא גם
מבפנים, על
ידי בתי שער
מלבניים,
גבוהים בהרבה
מגובה המבנה
שמתוכו הם
צומחים,
ובתוכם שקע
קעור היוצר
קשת מחודדת**

תקרת מדרסת טלייה קורי
(בפרסית: המחזבת) בסמרקנד
צילום שאטרסטוק

מתחם מסגד קליאן בבוכרה
צילום שאטרסטוק

מוזיאון: מים באמצע המדבר

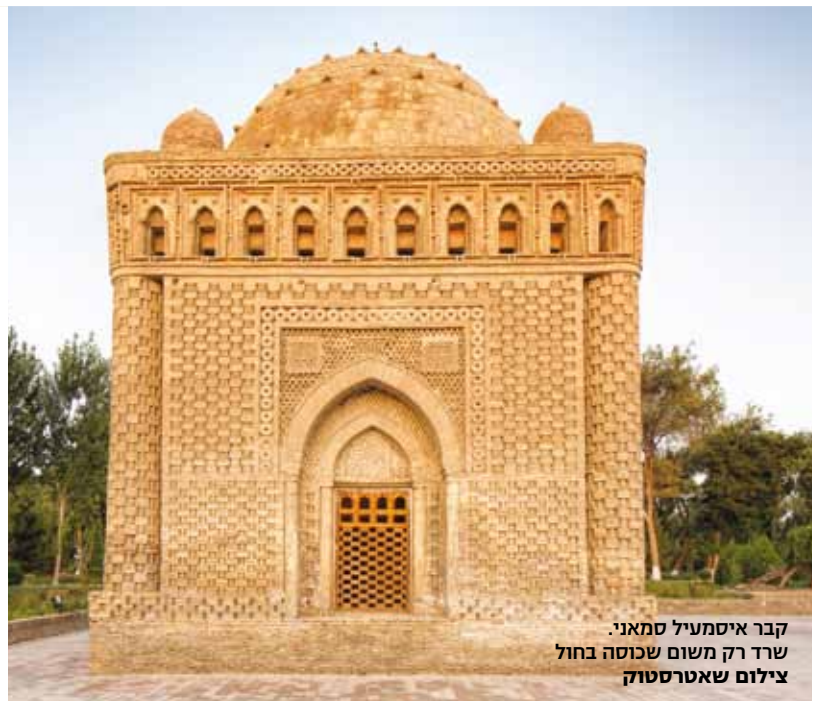
במרחק הליכה קצרצר צפונה מקבר הסמאנים, נמצא מאוזוליאום צ'שמה איוב (Chashma Ayub, "מעיין איוב"). על פי האגדה איוב ביקר במקום, היכה בקרקע במטהו ומנקודת המכה פרץ מעיין שמימיו רבי הסגולות מפכים עד היום, ולכן האתר נחשב לקדוש. אל צ'שמה איוב מגיעים עד היום מקומיים כדי להתפלל ולהתברך בלגימת מימיו, אך השלטון באוזבקיסטן, הדוגל באתאיזם, הפך את אולם המבוא למעיין מוזיאון מים קטן. המעניין בין הפרטים בתצוגת המוזיאון הוא סוג של מאגר מים ייחודי למרכז אסיה המכונה סרדובה (sar - קריי, Doba = עמוק). זהו בור עגול עמוק שדופנותיו ותחתיתו נאטמו ושכוסה בכיפת לבנים גדולה. תעלות רבות שהובילו אליו אפשרו ניקוז מי גשם. מטעם זה הסרדובה תמיד נמצאה מחוץ לקרוואן-סראי. הצורך באגן ניקוז גדול שממנו תתמלא הבריכה מנע את הקמת הסרדובה בתוך חאן מתוחם חומות, המונעות ממי הנגר לזרום אליה. הכיפה הגדולה ווילון הלבד הכבד שהיה תלוי מעל הפתח, בתחתית גרם המדרגות היורד לבריכה מנעו מלכלוך ומאור לחדור אל המאגר וכך נותרו מימיו נקיים. רק אדם אחד הורשה לרדת אל הסרדובה ולהביא משם מים, כדי לשמור על ניקיונם. הסרדובה השלמה ביותר באוזבקיסטן נמצאת בסמוך לקרוואן-סראי רבאטי מאליק (Rabati Malik), בן המאה ה-11, הנמצא בשולי הכביש המהיר 37M המקשר בין בוכרה לסמרקנד.

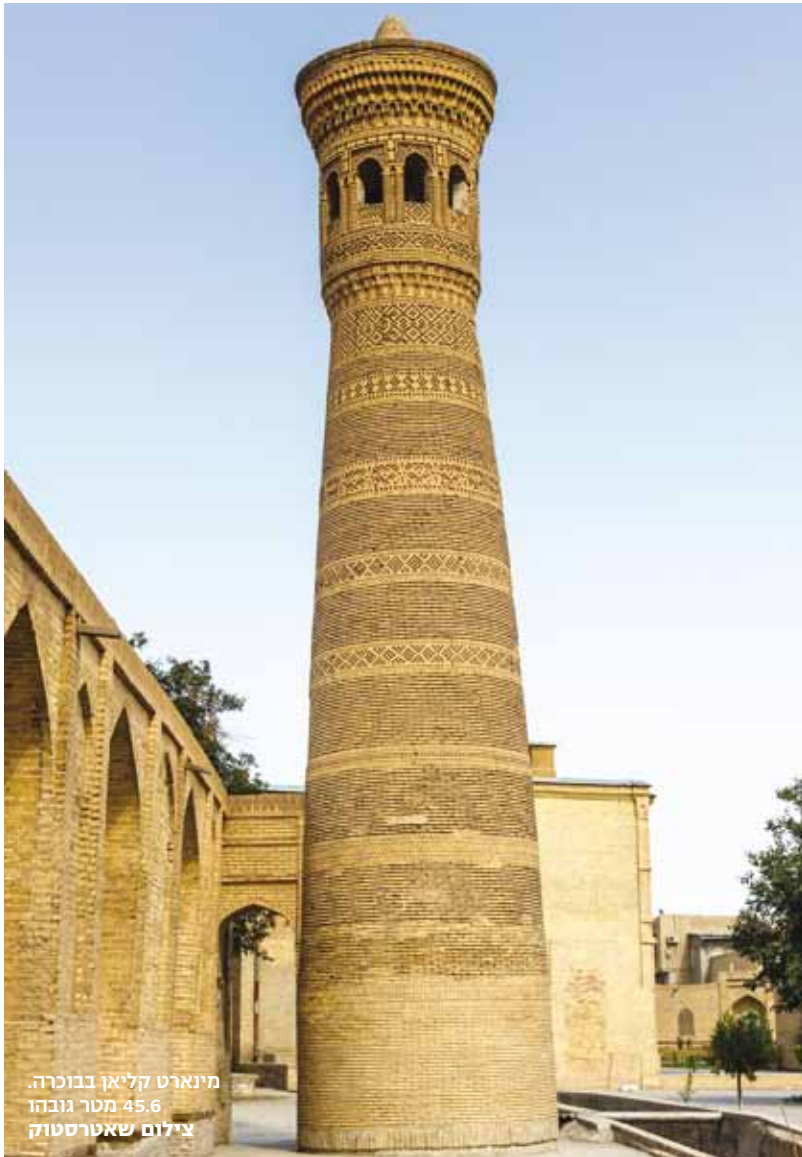
כיכר רג'יסטן בסמרקנד.
שלוש מדרסות נבנו מסביב לה
צילום שאטרסטוק

איך בונים כיפה?

בעת ביקור במבנה הקומפקטי של קבר איסמעיל סמאני אפשר לתת את הדעת על השאלה כיצד מונחת כיפה עגולה על מבנה ריבועי. הפתרון האדריכלי שבו נעשה שימוש במבנה הקבר נקרא "קשת זווית" או "סקווינץ" (Squinch), ומקורו המשוער הוא בפרס. מעל כל פינה בחלק העליון של הריבוע הבנוי נבנתה קשת שמילאה את הזווית. הקירות בין הקשתות הוגבהו והקיר שנבנה מעל כל קשת יצר צלע נוספת, באופן שיצר מתומן. בניית כיפה על מתומן היא דבר קל יחסית בעוד הקשתות התומכות מאפשרות את חלוקת המשקל הנכונה. לצד הסקווינץ' קיימת שיטה נוספת לבניית כיפה עגולה על ריבוע. היא מכונה "פנדנטיבה" ומקורה בביזנטיון. דוגמה לשימוש בשיטה אפשר למצוא בכיפה הסובכת על אולם המבוא של צ'שמה איוב, הנמצא לא הרחק מקבר איסמעיל סמאני. את מקום הקירות תופסות כאן קשתות גדולות, וביניהן נמתחים מעין מפרשים משולשים קמורים - הפנדנטיבות. התוצאה היא אותה תוצאה: המבנה הריבועי הופך למתומן.

קבר איסמעיל סמאני.
שרד רק משום שכוסה בחול
צילום שאטרסטוק

במרכז הצלעות הצפוניות והדרומיות. כל שלושת שערי הכניסה למתחם מודגשים לא רק מבחוץ אלא גם מבפנים, על ידי בתי שער מלבניים גדולים, גבוהים בהרבה מגובה המבנה שמתוכו הם צומחים, ובתוכם שקע קעור היוצר קשת מחודדת. תבנית בית השער הזאת מכונה "פשטק" (Peshtak). כשמסתכלים על הפשטקים מצדם האחורי מגלים שהם אינם אלא פסאדה ותו לא. צדם האחורי נעדר עיטורים ואין אף כל ניסיון לטשטש את מערכת התומכות שלהם. במרכז הקיר המערבי מתנשא פשטק גדול במיוחד, רביעי במספר שדרכו נכנסים לאגף המקורה של המסגד. בפנים, בהמשך לציר האמצעי של המתחם, נמצא המיח'רב. הקווים הישרים הנמתחים ממרכז כל שער אל לב החצר מצטלבים במרכזה. בעבר עמדה בה בריכת היטהרות המסמלת את עדן. במובן זה המסגד הוא למעשה מודל קוסמולוגי מטהור, שמי שנכנס בשעריו זוכה בגאולה. ארבעת השערים מסמלים את ארבעת נהרות גן העדן ודרכם מתפשטת הברכה בעולם. רעיון זה, שכל הבא בשערי המתחם המקודש נכנס לגן עדן, מגובה בכתובות מפורשות שמופיעות על השערים החיצוניים. כיום נחסם ציר האמצעי של המתחם על ידי בימת אימאם חיצונית, שהוקמה לפני הכניסה למסגד. על דגם המסגד הפרסי יש תוספת מקומית - כיפה גבוהה, כחולה כעין הרקיע, שמתנשאת מעל מרכז החלק המקורה של המסגד. כיפה זו ניצבת על תוף (צילינדר גבוה) ולמרות זאת רובה מוסתרת על ידי הפשטק הגדול.

מדרסות: החובה לרכוש השכלה

בימי שלטונו של אולוג בג (נכדו של האמיר תימור שהפך למושל סמרקנד בשנת 1409), החלו להקים מבני מדרסה מונומנטליים. מבנים אלו נבנו לגובה שתי קומות או יותר סביב חצר, בדומה למתכונת הקרוואן-סראי (Caravan-serai), הלוא הוא החאן - האכסנייה שבה לנו אנשי השירות בימי קדם. שלוש כניסות הוליכו אל המדרסה ואליה - מצפון, ממזרח ומדרום. כל כניסה הודגשה הן מבפנים והן מבחוץ על ידי מקמר שקוע ופשטק. החצר חולקה לשבילים שנמתחו משערי הכניסה, הצטלבו במרכז הגן וחילקו אותו לארבע ערוגות סימטריות. באלה נשתלו בעיקר צמחים נמוכים, שלא הסתירו זה את זה ושיצרו דוגמאות כמו בשטיח פרסי. בחלק מהמקרים הוקם בפאה המערבית של המדרסה מסגד מפואר. דוגמה למסגד היפה ביותר מסגנון זה היא מדרסת טיליה קורי (Tilya-Kori, בפרסית: "המוזהבת") בחלקה הצפוני של כיכר רג'יסטן (Registan) בסמרקנד. מבנה זה, שהוקם על ידי בני השושלת השייבאנידית, שירשה את השושלת התימורית, אמור לדמות את זהוב השלכת של המשמש והצפצה של סמרקנד. לצד יופיו הנשגב קיים בו תענוע מעניין: כשמתבוננים בכיפתו מבפנים לא ברור אם היא מתרוממת כלפי מעלה או

מראה העיר חינה מהאוויר
צילום שאטרסטוק

אחד שימש את התלמידים והשני - את המורים בלבד. את מרכז הפשטק עיטרה סבכת לבנים שדרכה אפשר היה להביט הן פנימה והן החוצה. במבט פנימה נראו החצר והקיר הפנימי הנגדי של המתחם. במבט החוצה נראתה חזית המדרסה הניצבת ממול. מגוון הצבעים והפרספקטיבות יצר סחרור מורכב שנועד לסמל את הנוכחות האלוהית השרויה בכול. על מדרסת שר דור בסמרקנד ועל המדרסה בליאב־אי האוס בכוכרה מופיעים עיטורים הנוגדים את הצביון המוסלמי. על מדרסת שר דור מופיעים אריות הצדים צבאים ומעליהם זורחת שמש בעלת פני גבר. גם באסלאם חל איסור "לא תעשה לך פסל ותמונה" (שמות כ, ג) ולכן קיומם של העיטורים הללו, החורגים מהקו המופשט והפרחוני, מפתיע. כדי לא לעבור על האיסור הוצגו כאן בעלי חיים שאינם קיימים בטבע. פרוות האריות מפוספסת כשל טיגריס בעוד הצבאים לבנים בעלי כתמים ירוקים. ככל הנראה מטרת העיטורים היא להנציח את כוחו של השליט ואת יכולתו לגבור על אויביו. השמש, שלה משמעות מאז התקופה הזורואסטריית, מסמלת את עליית הממלכה. משני עברי שער הכניסה למדרסה בליאב־אי האוס מתוארות ציפורים מיסטיות (הסימורג, אותה ציפור פלאית המסמלת את אללה בטקסטים סופיים שונים או החוגמו, עוף זורואסטרי שבדומה לפניקס הסיני מסמל תחייה והתחדשות). אלה דורסות בציורים חזירים לבנים עם כתמים כתומים, המסמלים כמוֹבן את הכופרים. גם ביניהן זורחת שמש בעלת פני אדם הבוקעת מתוך כחול החרסינה ומסמלת את כוח החיות שמפעם לעד. ©

שמה מרכזה שוקע כלפי מטה. לימים החלו לבנות את המבנים זה מול זה. את המתכונת האדריכלית שבה ניצבים מבנים זה מול זה מכנים "קוש" (Kosh, "מראה" או "כפול"). היא נועדה לסמל את ההדהוד האינסופי של הנוכחות האלוהית ואת הקדושה שבמקום. כך נבנו בסמרקנד שלוש מדרסות זו לצד זו: ראשית נבנתה במאה ה־15 מדרסת אולוג בג. לאחר מכן, במחצית הראשונה של המאה ה־17, נבנתה מולה מדרסת שר דור (Sher Dor), כתמונת מראה, וכ־30 שנה מאוחר יותר נוספה מצפון מדרסת טיליה קורי, בסימטריה לשתיים הראשונות. אל מול מסגד קליאן שבכוכרה הוקמה במאה ה־16 מדרסת מיר־אי ערב (Mir-i Arab), שהייתה המדרסה היחידה שפעלה במשך כל התקופה הסובייטית והמשיכה לפעול עד ימינו. מדרסה אחרת בכוכרה נבנתה על ידי אולוג בג, ולימים נבנתה מולה מדרסת קוש - מדרסת עבדולעזיז־ח'אן (Abdullaziz-khan), שניתן לזהותה בעזרת קן חסידה שנבנה על אחד מצריחיה. מעל שער הכניסה למדרסה של אולוג בג מתנוססת הכתובת הפרסית "מחובתם של כל אישה וגבר מוסלמים לרכוש השכלה". בתפר שבין המאה ה־16 למאה ה־17 הקים אחד ממקורביו של האמיר, נאדיר דיוואן בגי (Nadir Devan Beghi), את מתחם ליאב־אי האוס (Lyab-i Hauz, "ליד הבריכה"). סביב בריכת מים שכונתית גדולה הוא הקים מדרסה, קרוואן־סראי וזאוויה (מתחם לסופים). גם כאן הוקמו המבנים במתכונת קוש. בדרך כלל הכניסה למדרסות לא הייתה על ציר האמצע של המבנה, אלא משני עברי הפשטק. פתח

יותם יעקבסון - חוקר תרבות במרחב הווה-טיבט, מרצה, מורה דרך בארץ ומדריך מסעות עומק לאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה, כותב ומצלם. מחבר הספרים "מסאלה" העוסק בהודו ו"חמצן לדיל" העוסק בטיבט. www.yotamjacobson.co.il

